

VIOLETA UNGUREANU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

STRUCTURI ACTANȚIALE CU VERBE POLISEMANTICE

Abstract

Most of the words in a language have a feature of having several meanings, i.e. they are *polysemantic*. In order to give light to the differences in meanings the author analyzes and compares texts in which this or that word is used. Due to their polysemantic sphere, verbs can belong, in one meaning, to a class, in another meaning, to another class: Ion *a însemnat* (recorded) everything on paper (action verb) and Ion *a însemnat* (meant) much for Ioana. The verbs characterized through semantic dynamism are also implied in a specific relation with examples of free positions which it opens: agentive, passive, etc. Thus, within polysemantic verbs there can be recorded a large palette of arguments having different roles.

Delimitarea sensurilor unui cuvânt se face prin identificarea contextelor sau reliefaarea posibilităților de combinare pentru cuvântul respectiv. Cele mai multe cuvinte într-o limbă au însușirea de a avea mai multe sensuri, adică sunt *polisemantice*. Cu cât o unitate este mai frecventă, cu atât are mai multe sensuri. Sensurile unui cuvânt polisemantic reprezintă o ierarhie. Numai unul dintre sensurile cuvântului polisemantic este denotativ-descriptiv. Definierea sensului denotativ este strâns legată de extralingvistic printr-o raportare la proprietățile clasei de obiecte, așa cum sunt văzute de o comunitate social-istorică dată. Sensul de bază domină sfera semantică a cuvântului, celelalte sensuri se subordonează acestuia în ordinea derivării lor. Sensurile conotative sunt variații semantice independente desprinse dintr-o anumită denotație. Frecvența cu care apare un anume sens al cuvântului, sfera lui de întrebuițare etc. determină locul și importanța lui în structura semantică a cuvântului polisemantic. Pentru a pune în lumină diferențele de sens sunt analizate și comparate contextele în care este folosit un cuvânt dat. Astfel, „comportamentul cuvântului în planul expresiei (combinarea cu alte cuvinte în cadrul aceleiași construcții, existența unor forme gramaticale, a unor sensuri ale acestor forme, prosodia etc.) sunt în mare măsură determinate de sensul cuvântului dat” [1, p. 30]. Deci, contextele sunt fundamentale pentru diferențierea sensurilor cuvintelor polisemantice.

Spre deosebire de substantiv, care funcționează ca centru în cadrul grupului nominal, verbul este centrul în grupul verbal. Importanța funcțională a verbului se definește prin faptul că verbul este considerat centrul propoziției, pentru că în calitatea sa de semn predicativ îndeplinește funcția de organizare a predicativității. Predicativitatea include un semn predicativ plus zero. Zeroul poate fi suplinit de

unul sau mai multe semne nepredicative unite cu predicatul. Anume verbul atribuie semnelor nepredicative diverse funcții sau stabilește anumite relații între ele. Această constatare care aparține lingvistului V. V. Bogdanov este caracteristică pentru studiile moderne de semantică a verbului. Astfel, după cum menționează I. Apresean, „între semantica modernă și cea clasică există o deosebire. Semantica modernă nu are ca obiect de studiu numai sensurile unor cuvinte separate, ci și sensurile unor propoziții întregi. Mai precis, obiectul de studiu al semanticii moderne este semnificantul predicativ, adică semnificantul alcătuit din numele predicatului și locurile libere care pot fi completate cu simbolurile variabilelor obiectuale” [2, p. 8].

În continuare vom vorbi despre semantica verbului, a cărei importanța a fost menționată în lucrările de specialitate: „Cu cât se atacă din mai multe fronturi conținutul semantic al verbelor, cu atât ne apropiem mai mult de o sistematizare mai riguroasă a verbelor” [3, p. 43]. Raportul dintre conținutul semantic-concret al verbului și natura procesuală a acestui conținut determină dezvoltarea a câtorva clase de verbe: *de acțiune*: a merge, a mânca; *de relație*: a avea, a poseda; *de stare*: a dormi, a dori; *de devenire*: a deveni, a îmbătrâni etc. Verbul caracterizat prin dinamism semantic este antrenat și într-o relație specifică cu exponenții pozițiilor libere pe care le deschide: *agentivă*, *pasivă* etc. Datorită sferei lor polisemantice, verbele pot aparține, prin unul din sensuri, la o clasă, iar prin altul, la altă clasă: Ion *a însemnat* totul pe foaie (verb acțiune) și Ion *a însemnat* mult pentru Ioana. Verbele pot trece dintr-o clasă în alta prin mutații semantice sau în legătură cu dezvoltarea unor sensuri gramaticale categoriale (diateza), cu dezvoltarea unor relații sintactice sau schimbarea tranzitivității: *a se plictisi* (*stare, intranz.*) și *a-l plictisi* (*spectacolul*) (*stare, tranz.*). Ceea ce face posibilă realizarea unor enunțuri corecte într-o limbă dată este cunoașterea structurilor fundamentale ale acesteia. Dependența dintre verb și determinanții lui este analizată dintr-o perspectivă nouă în cadrul teoriei fillmoreiene, din perspectiva structurii de adâncime, bazată pe conferirea unor „roluri” nominalelor care reprezintă argumentele verbului. În literatura de specialitate numărul rolurilor variază de la cercetător la cercetător.

Ca instrument de lucru, am operat următoarele funcții semantice, descrise de V. V. Bogdanov [4, p. 52-55].

1. Agentul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal care reprezintă rolul tematic al unui argument activ, animat, a cărui caracteristică este provocarea acțiunii și controlul ei. (**Croitorul** *croiește costumul*).

2. Pacientul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal care reprezintă rolul tematic al unui argument cu trăsătura animat în calitate de obiect al acțiunii, stării sau relației (*Mama spală copilul*).

3. Beneficiarul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce reprezintă rolul tematic al unui argument cu trăsătura animat, care apare în funcția destinatarului, adică a argumentului în favoarea sau în defavoarea căruia se face acțiunea (*Ion îi dăruiește flori Elenei*).

4. Experimentatorul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce desemnează rolul tematic al argumentului animat care este afectat de o anumită stare fiziologică sau psihologică (verbele sentendi *a simți*, *a vedea*, *a iubi*, *a urî*: *Ion urăște minciuna*).

5. Obiectul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce constituie rolul tematic al argumentului inanimat în calitate de obiect al acțiunii, stării sau relației (*Mama taie pâine*).

6. Perceptivul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce reprezintă rolul tematic al argumentelor animate și inanimate, care sunt obiectele acțiunii sau stării fiziologice (*A-și aminti de mama*).

7. Compozitivul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal care caracterizează rolul tematic al argumentului ca material, component al unui obiect (*Casa este făcută din piatră*).

8. Instrumentul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce reprezintă rolul tematic al argumentului ca instrument (*Clopotarul bătea într-un clopot*).

9. Mediativul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce desemnează rolul tematic al argumentului ca mijloc (*M-a învelit cu cearșaful*).

10. Elementivul sau **forța** este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce caracterizează rolul tematic al unui argument activ inanimat producător de acțiuni (de obicei, natural, stihinic: *Soarele a decolorat pânza*).

11. Onomasivul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal care denumeste rolul tematic al unui argument care funcționează ca nume sau poreclă a unui obiect animat sau inanimat (*Oamenii din sat îl numeau Venetic*).

12. Locativul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce reprezintă rolul tematic al argumentului care desemnează locul (*A plecat în țări străine*).

13. Descriptivul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce caracterizează rolul tematic al argumentului ca purtător al însușirii, exprimate de predicat (*Cămașa era în pătrățele Geamurile erau mici*).

14. Rezultativul este funcția semantică atribuită de verb unui nominal ce reprezintă rolul tematic al argumentului care apare ca rezultat al unei acțiuni (*A născut un băiat*).

În cadrul verbelor, în special ale celor polisemantice, au loc transformări ale rolurilor tematice care provoacă derivarea semantică și crearea unui nou sens în cadrul structurii semantice a cuvântului. Investigațiile au arătat că, în principiu, verbele polisemantice pot fi clasificate în aceleași clase ca și verbele monocemantice: 1. Sb. agent + V + C. d. pacient; 2. Sb. agent + V + C. d. pacient / obiect; 3. Sb. agent + V + C. d. obiect (concret); 4. Sb. agent + V + C. d. obiect (abstract); 5. Sb. agent + V + C. d. obiect (unic); 6. Sb. agent + V + C. d. obiect (concret / abstract) 7. Sb. agent + V + C. d. obiect (concret / instrument incorporat); 8. Sb. agent / obiect + V + C. d. pacient / obiect; 9. Sb. agent + V + C. d. obiect (loc incorporat); 10. Sb. agent + V + C. d. parte a corpului; 11. Sb. agent / instrument (sursă) + V + C. d. pacient / obiect; 12. Sb. agent + V + C. d. onomasiv; 13. Sb. agent + V + C. d. obiect / pacient / rezultat incorporat; 14. Sb. agent / sursă + V + C. d. Experimentator; 15. Sb. obiect + V + C. d. pacient / obiect;

16. Sb. elementiv + V + C. d. pacient / obiect; 17. Sb. experimentator + V + pacient / obiect;

Repartizarea verbelor polisemantice se face după sensuri, astfel încât același verb poate ține de clase diferite în funcție de caracteristicile semantice ale rolurilor tematice ale cutărui sau cutărui sens.

Structura actanțială a verbelor polisemantice este diversă. De exemplu, primul actant al verbului *a cuprinde* are în marea majoritate a cazurilor rol de agent, iar al

doilea actant rol de pacient: **Sb. agent + V + C. d. pacient** (a cuprinde „a îmbrățișa” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Mama m-a cuprins.*). O altă structură se actualizează în cazul unui sens conotativ: A cuprinde* – „apune stăpânire, a cuceri” [Sb. obiect /sursă (abstract :stări sufletești, stări fizice) + V + C. d. experimentator]: (*Pe soldat l-a cuprins neliniștea. Tristețea m-a cuprins.*). În exemplul (*Ploaia a cuprins toată țara*), primul actant al verbului are rol de **elementiv** (*rol tematic al unui argument activ inanimat producător de acțiuni*), iar al doilea actant are rol de **obiect**. Verbul dat se utilizează și cu sensul „de a fi alcătuit din..., a conține” (Manualul *cuprinde 4 capitole*). Exemplul respectiv actualizează structura [Sb. obiect (concret: lucrări, texte) + V + C. d. obiect (concret)]. După cum se poate observa, transformarea rolurilor tematice poate crea noi sensuri în structura semantică a cuvântului. În această ordine de idei vom face o clasificare a unui șir de verbe polisemantice, ținând cont de sensurile lor în raport cu structura actanțială a acestora. Deoarece inventarul de verbe respective este destul de mare, vom supune analizei un număr neînsemnat de exemple:

A depăși* – 1. „a întrece pe cineva care merge în aceeași direcție”. [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Sportivul l-a depășit pe adversar.*

A depăși* – 2. „a trece peste o limită”. [Sb. agent + V + C. d. obiect (abstract)]: *Omul acesta a depășit orice limită.*

A depăși* – 3. „a întrece puterile, atribuțiile sau competența cuiva” [Sb. obiect (abstract) + V + C. d. pacient]: *Problema aceasta îl depășește pe elev.*

A descoase* – 1. „a descoase din cusături” [Sb. Agent + V + C. d. obiect] *Mama descoase o rochie.*

A descoase* – 2. (fig.) „a pune cuiva multe întrebări stăruitoare pentru a afla anumite lucruri”. [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Anchetatorul îl descoase pe infractor.*

A deține* – 1. „a avea un lucru în stăpânire”. [Sb. destinatar + V + C. d. obiect (concret)]: *Unii dețin mai multe case.* 2. a poseda” [Sb. destinatar + V + C. d. obiect (titlu, premiu; post, funcție)]: *Domnul Florea deține postul de director.*

A deține* – 3. „a închide pe cineva (pentru cercetări sau după ce a fost condamnat)” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Poliștii îl dețin pe infractor.*

A dezarma* – 1. „a-i lua cuiva armele” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Inamicul a dezarmat unitatea noastră.* 2. „a-și limita sau lichida forțele militare și armamentul” [Sb. agent (state) + V + C. d. pacient]: *SUA și-a dezarmat o parte din forțele militare.* 3. (fig.) „a pune pe cineva în imposibilitate de a răspunde” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Profesorul l-a dezarmat pe student.*

A domina* – 1. „a ține pe cineva sub influența sa” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Directorul ne domină.*

A domina* – 2. „a întrece prin înălțime” [Sb. obiect + V + C. d. obiect]: *Turnul domină împrejurimile.*

A domina* 3. „a se impune prin număr, intensitate, valoare (sport) a-și întrece adversarul” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Armatele turcești o dominau pe cea a lui Ștefan cel Mare.*

A eclipsa* – 1. „a întuneca total sau parțial un alt corp ceresc” [Sb. agent + V + C. d. obiect (corp ceresc)]: *Soarele a eclipsat luna.*

A eclipsa* – 2. (fig.) „a lăsa în umbră, a întrece” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Tânăra actriță le eclipsază pe cele mai în vârstă.*

A forma* – 1. „a da ființă și formă unui lucru, a face” [Sb. agent + V + C. d. obiect (concret)]: *Domnul Becali a format o echipă de fotbaliști.*

A forma* – 2. „a instrui pe cineva într-o profesie” [Sb. agent + V + C. d. pacient]: *Maistrul Ion Florea a format mulți lăcătuși.*

A murdări* – 1. „a păta” [Sb. instrument + V + C. d. obiect (concret)]: *Cerneala a murdărit fața de masă.*

A murdări* – 2. „a compromite” [Sb. instrument + V + C. d. pacient]: *Afacerea aceasta l-a murdărit pe contabilul-șef.* Definițiile sunt date în cea mai mare parte după „Dicționarul general al limbii române” de Vasile Breban.

Astfel, în cadrul verbelor polisemantice se înregistrează o paletă largă de argumente care au roluri dintre cele mai diverse.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Е. В. Падучева. *Глаголы созидания образа лексическое значение и семантическая деривация* // Вопросы языкознания, 2003, nr. 6. – p. 30-46.

2. Ю. Д. Апресян. *Экспериментальное исследование семантики русского глагола.* – Москва, Наука, 1967.

3. R. Chircuță-Marinovic. *Cu privire la o nouă grupare a verbului pe baza anumitor caractere ale conținutului lor semantic* // Cercetări de lingvistică, 1966, nr. 1. – p. 43-47.

4. В. В. Богданов. *Семантико-синтаксическая организация предложения* – Ленинград, Издательство Ленинградского Университета, 1977.

5. Vasile Breban. *Dicționar general al limbii române.* – București, Editura Enciclopedică, 1992, vol. 1-2.